

ran gyönyörködhetett volna, mivel kis-közepes termetű volt, mindössze 160 és egynéhány centiméter (Kaposvári Állami Levéltár, a Kaposvári Megyei Börtön fogolytörzskönyve 556/1919. sz.).

Mindezek szóra sem érdemes apróságok volnának, ha az író újjal nem hozakodna elő. Így Latinca, somogyi tartózkodását közvetlenül megelőző bőhőnyei útját 1918. december 20-ra teszi, holott az erre vonatkozó forrásban december 29. szerepel (*Országos szervezkedés*. Világshabadság, 1919. jan. 14.). A szerző szerint dr. Neubauer Ferencnek, Somogy megye 1919. február 15-én ki-nevezett kispapja kormánybiztosának első dolga volt, hogy betiltotta a termelőszövetkezetek szervezését. A nevezett személy a valóságban sem erre, sem más-ra nem adott rendelkezést, mivel a kaposvári szociáldemokrata munkásság heves ellenállása miatt sohasem foglalta el állását. A termelőszövetkezetek betiltására pedig még hivatalba lépése esetén sem adhatott volna rendelkezést, mivel a földfoglaló-mozgalom Somogyban csak 1919. február végén bontakozott ki. A fentiekből az is világos lehet, hogy a „vesszen Neubauer” kiáltástól 1919. február 10-én még nem lehetett hangos a kaposvári utca, és e nap délutánján még nem kerülhetett sor Neubaer dr. lemondására, mivelhogy még ki sem volt nevezve. Fals a szerzőnek az az adata is, hogy Somogyban a munkásság 1919. március 11-én ragadta magához a hatalmat. Erre már az előző nap, 1919. március 10-én sor került (Kaposvári Állami Levéltár, Somogy megye főispánjának iratai 583/1919.). Nem áll az sem, hogy Latinca Nagyatádi Szabó 1919. március 11-i kaposvári útja alkalmával rendezett tüntetés során beszédet mondott volna (*Szabó István miniszter szankcionálja a termelőszövetkezetek létesítését*. Somogyi Hírlap, 1919. márc. 12.). A szavak, amiket a szerző erre az alkalomra Latinca szájába ad, valóban elhangzottak, csak éppen nem akkor, hanem egy hónappal korábban, a kaposvári munkásság már említett február 10-i tüntetésekor (*A kaposvári munkásság tüntetése*, Somogyvármegye, 1919. febr. 11.). Nem fedi a valóságot, hogy később, a kommuné idején a somogyi vezetők Nagyatádi Szabó tagfelvételi kérelmét elutasították volna. Épp ellenkezőleg, lelkes cikkekben üdvözölték a kispapja vezér „megtéré-

sét” (*Szabó István a proletárok táborában. Kispapjuk kövessétek vezéreteket!* Somogyi Vörös Újság, 1919. ápr. 20.; *Szabó István elvtárs*. Somogyi Vörös Újság, 1919. ápr. 24.).

Még hosszan sorolhatnánk a kisebb-nagyobb csetlés-botlásokat, de talán a fenti, távolról sem teljes felsorolás is világosan utal arra az ellentmondásra, amely a forrásokban megörökített történelmi valóság és a feldolgozás között feszül. Még csupán egyet leghyán szabad megjegyeznünk: Latinca Sándor mindenkor c-vel írta nevét. Éppen ezért helyénvalónak találtuk volna, ha a szerző az általa tagadhatatlanul nagyra értékelt hős életének e mozzanatát is figyelemre méltatja, és feldolgozásában a c betűs írásmódot alkalmazva, segítette volna abban, hogy a rontott írásmód helyére a történelmileg is hiteles forma térhessen vissza.

Bírálatunkat olvasva joggal védheti magát a szerző, hogy amit ő művelt, az nem történelem, s feldolgozása lényegében az irodalmi és a történelmi feldolgozás határára foglalt helyet. Ezzel természetesen nem vitatkozunk. Szabad legyen mégis kérdésként feltennünk: nevéken nevezett, valóságosan létezett történelmi személyiségek ábrázolása kapcsán vajon elkövethetők-e olyan súlyos tévedések, mint amilyeneket a szerző elkövetett? Véleményünk szerint semmiképp. Ilyeneknek még egy kifejezetten irodalmi feldolgozásban sem lehet helyük, ámbár az esetben kétségtelenül szabadabb teret nyerhet az írói fantázia, és végeredményében nem kötelező a történelmi hitelesség sem.

Tekintve, hogy nem tartozunk az irodalomtudomány művelői közé, nem lehet feladatunk a munka irodalmi értékének lemérése. Csak annyit jegyezhetünk meg, hogy a magunk részéről élvezettel olvastuk a könyvet, és a legösszintebben sajnáltuk, hogy az írónak nem sikerült elkerülnie a buktatókat. Mindenesetre a fentiekből eléggé kézenfekvőnek látszik az a tanulság, hogy ilyen esetekben a történelmi feldolgozásnak az irodalmi előtt kell járnia. Ez a körülmény pedig élesen világít rá arra az adósságra is, amellyel történetírásunk Latinca Sándor emlékének tartozik. (*Kossuth Könyvkiadó 1966.*)

KÁVÁSSY SÁNDOR

MARKOVITS GYÖRGYI—TÓBIÁS ÁRON: A CENZÚRA ÁRNYÉKÁBAN

Markovits Györgyi és Tóbiás Áron *A cenzúra árnyékában* c. könyvének műfaját nehezen lehet meghatározni. Forráskiadványnak is nevezhetnénk, ha össze-

állítói jobban ügyeltek volna a közlés szigorúbb, tudományos követelményeire, ennek híján azonban csak összekötő írással megtűzött dokumentumváloga-

tást kapott kezébe az olvasó. A szerkesztők bevezetőjükben utalnak is a gyűjtemény válogatás jellegére. „A szerkesztési munkában arra törekedtünk — írják —, hogy az olvasó maga alakíthasson képet a két háború közötti időszakról — ahogyan a cenzúra árnyéka alól ma... napvilágra kerülnek alkotók és művek.” Munkájuk nem minden előzmény nélküli. A Tiszatáj is több érdekes közleményt jelentetett meg tollukból. Markovits Györgyi két, 1964-ben megjelent kötete: az *Üldözött költészet és a Magyar Pokol* méltán kellette fel az érdeklődést az olvasók számára ma is hozzáférhetetlen egykori ki- és betiltott kiadványok, illetve a korszak irodalmi pererei iránt.

A szerkesztők jelen kötetükkel többet kívántak nyújtani az előzőeknél: a Horthy-korszak (legtágabb értelemben vett) cenzúrájának keresztmetszetét kívánták bemutatni. Három részre tagolt könyvük tényleg gazdag publikálatlan vagy kevésbé ismert levéltári és könyvtári forrásokban. Az első részben a törvények, rendeletek, bizalmas átiratok és betiltási végzések világába nyerünk betekintést. Az első dokumentum — egyébként indokolatlanul — 48-as sajtótörvényünk, amely *örökre* eltörölte az „előző vizsgálatot”. (Sajnos, ez az „örök” nem bizonyult maradandónak, de ez sem indokolja, hogy a mostani szövegközlésből *kimaradjon*.) Az utolsó pedig a Sztójay-kormány egyik, a „sajtóellenőrzésről” kiadott rendelete. Az anyag összeállítása egészében jó, egyes dokumentumok azonban kissé megbontják a rész egységét. Így például a Belügyminisztériumnak a munkás szavalókórusok ellenőrzéséről, majd betiltásukról kibocsátott körrendeletei nem a sajtószabadságot, hanem az egyesülési jogot sértették. A szerkesztők a törvény-szövegek közlésében több hibát ejtettek. Az 1848: XVIII. tc. első szakaszát három olyan ponttal *bővítették* ki, amelyek a későbbi módosulásban sem találhatók meg (34. l.). E súlyos tévedés mellett éppen csak említést érdemel az 1938: XVIII. tc. pontatlansága s az, hogy a szerkesztők rendszerint nem jelzik egyes közléseik *kivonat* voltát. Az 1921. január 21-i minisztertanács jegyzőkönyvének a katonai cenzúra „túlkapásairól” szóló része (57. l.) minden megjegyzés nélkül csak a korszakot jobban ismerő olvasónak mond valamit, mást esetleg megteveszthetnek Ferdinandy Gyula szavai. Itt is — mint az 1944. március 29-i jkv. esetében (165. l.) — hiányoljuk a minisztertanács elöterjesztéshez kapcsolódó *határozat* közlését. Az sem hagyható szó nélkül, hogy vannak hiányos levéltári jelzetek (98, 115. l.), máshol a megkettő-

zésük okoz zavart (394. l.), míg egy forrás mellől egyszerűen elhagyták az utalást (159. l.). Mindez azzal jár, hogy a szerkesztők nyomán induló kutató csak hosszabb utánjárással találja meg az eredeti forrást, amelyről nem derül ki, hogy melyik levéltárunkban őrzik.

A kötet gerincét alkotó *Költő vagyok, szólj ügyészedre* c. rész a korszak irodalmi perreit veszi sorra. Főként jegyzőkönyveket, vádiratokat és ítéleteket közöl többek között József Attila, Radnóti Miklós és a népi írók bíróság elé állításáról. (Itt említjük meg, hogy az utolsó rész, amely Nagy Lajos lapja után *Az író beleszól* címet kapta, ezekre mintegy válaszul a sajtó szabadságát követelő írói megnyilatkozásokat tartalmaz.) Igaz, a periratok java része már ismert az e kötetben érthetetlenül egyetlenegyszer sem említett *Üldözött költészet* c. munkából is, nagyobb publicitást azonban csak most kaptak. Kár, hogy a szerkesztők nem tagolták jobban anyagukat. (Ebből a szempontból jó példa Szabó Ferencnek A „*Dicsőséges nagyurak*” *egy szegedi igaztási pörben* c., itt újra közölt cikke (344–355. l.) E rész sem mentes a fentebb említett pontatlanságok némelyikétől. Így például a Kir. Kúria a 232. lapon közölt szöveg szerint nem József Attilát, hanem a Kir. Ítéletábra *ítéletét* mentette volna fel. — Ami ezután a tartalmi problémákat illeti, érdemben csak az összekötő szöveg képezheti a kritika tárgyát. Ez néhol túlzottan magyarázgató jellegű ugyan, egészében mégis jól kapcsolódik az anyaghoz. Csupán Károlyi Mihálynak *Tiéték a föld* c. írásával kapcsolatban látunk problémát. A szerzők előbb költői megérzéssel azt írják, hogy a könyv „eljutott falura, a szegényparaszthoz, éppen azokhoz az olvasókhöz, akiknek írójuk szánta” (313. l.). Később, amikor adatokat keresnek, kénytelenek kijelenteni, hogy „erről (ti. az elterjedésről) egyelőre keveset tudunk”. Valóban. Így viszont feleslegesnek látszik az előző megállapítás.

Szűkre szabott recenzióinkban nem foglalkozhatunk a munka sok fontos kérdésével. Figyelmünket inkább a szembe-tűnő pontatlanságokra fordítottuk. Ez természetesen nem jelentheti azt, hogy a szerkesztők vállalkozását sikertelennek ítélnénk. Ellenkezőleg! Könyvüket — elsősorban rendkívüli anyaggazdagsága folytán — csakis hasznosnak tekinthetjük. A *cenzúra árnyékában* inspiráló válogatás, amely további kutatásra ösztönöz irodalom- és jogtörténéseket egyaránt. (*Magvető Könyvkiadó 1966.*)

RUSZOLY JÓZSEF